

Kabala Agro OÜ Kabala Suurfarmi keskkonnakompleksloa muutmise taotluse keskkonnamõju hindamise programmi eelnõu avalik arutelu

PROTOKOLL

Aeg: 15. oktoober 2012, 17.00-18.45

Koht: Kabala Rahvamaja, Sauna tn 2, Kabala küla, Türi vald

Eesmärk: keskkonnamõju hindamise programmi tutvustamine

Osalejad: osalejate registreerimisleht on lisatud protokollile (Lisa 1)

Koosoleku juhataja: Kaupo Heinma (ELLE OÜ)

Koosoleku protokollija: Krista Jüriado (ELLE OÜ)

Protokoll koostamisel on kasutatud arutelu lindistust. Protokollis ei ole kajastatud sõnavõtte, mis olid selgelt formuleerimata või taustfoonist eristamatud.

Koosoleku avamine:

Kaupo Heinma (ELLE OÜ) avab avaliku arutelu, tutvustab arutelu teemat, protseduurilisi küsimusi ning päevakorda.

Ettekanded/sõnavõtted:

Jaanus Marrandi (Estonia OÜ): Ilmselt on möödasõitjad näinud, et ehitustegevus käib juba kevadest saadik. 2008. aastal ehitati sinna lüpsifarm 600 lehmale, ehitati vana farmi kõrvale. Vanasse farmi jäid noorloomad. Nendest kaks lauta olid kasutuses ja üks ei olnud. Üks oli tühi. Lüpsifarmis on 600 lüpsilehma ja kõrvallaudas oli 400 noorlooma. Nii palju kui on lehma, peaks olema ka noorloomi. Tegelikult oli seal kohti vähem, kui on Kabala Agro OÜ-l noorloomi. Need noorloomad, 200 looma, mis seal puudu oli, kasvatati üles mujal. Suuremalt jaolt puudutas see Sõrandu farmi, mis asub Koigi vallas. Samas hooned olid olemas, need olid kehakesed ja ei vastanud nõuetele. Sõnnikuhoidla oli üsna kehv, puudusid kogumiskaevud. Loomade pidamisviis, lõaspidamine oli ka kehv. Nüüd tekkis vajadus, et peaksime farmi rekonstrueerima. Eesmärk oli tuua juurde kõik Kabala Agro loomad. Vaatasime loomade paigutust. Kui enne olid lõas, siis mahtus 400 looma kahte lauta, siis praegusel juhul vabapidamisel mahuvad põhimõtteliselt ära ühte lauta. Seal on aga kolm lauta. Siis tekkis teema, et kas teeme ühe lauda korda, või 1,5 lauta korda ja teise 1,5 lauta kaotame ära. Vaadates Kabala ümbruses laudahooneid jõudsimme järeldusele, et mõistlik on kõik kolm farmi rekonstrueerida. Eelmisel suvel tegime uurimustööd ja mõtlesime, et võiksime farmi teha teistmoodi. Arvestasime seda, et sõnnikut, mida toodetakse on vaja ära kasutada kõrvalasuvas biogaasijaamas, mis asub Oisus. Sõnnik tuleb siit ära vedada niikuinii. Seetõttu sõnnikuhoidlat siia juurde ehitada ei ole vaja. Leidsime, et noorloomalauta ei oleks mõistlik teha külmlaudana vaid teha sooja laudana. Ja et mõju väiksem oleks, Eestis enne sellist lauta ei ole olnud, võiks kasutada sellist tehnoloogiat nagu restpõrandad, kust sõnnik kukub laudast läbi resti sõnnikukanalitesse ja valgub sealt pumplasse ning pumplast veetakse ära biogaasijaama. Ka see oleks tehnoloogiliselt natuke erinev. Samuti ei tule sinna juurde ehitada silohoidlat, sest silohoidlate mahust jätkub nendele kõikidele loomadele. Kui kõik kolm lauta valmis ehitada, siis mahub sinna kokku 1200 noorlooma pluss ka kõige väiksemad vasikad, 70 vasikat. Selline on lühidalt meie plaan farmihoonetega. Ehitus on ka jõudnud üsna lõppstaadiumisse nii et need hooned on kohe-kohe valmis saamas. Ühes laudas on ka loomad sees, aga kuna on vaja teha keskkonnamõju hindamine, siis teistesse lautadesse loomi sisse viinud ei ole. Seetõttu nüüd arutelu ja loodame, et see kannab ka vilja ja saaksime need loomad sinna farmidesse viia, sest üsna kehv lugu kui 1,5-2 miljoni eurone investeering jääks tühjalt seisma. Kas on mõni kiire küsimus? Nagunii tekib siin arutelu koht.

Kaupo Heinma esitab ülevaate keskkonnamõju hindamise programmist ning keskkonnamõju hindamise protseduurist ja sisust.

Krista Rüüt (Keskkonnainspeksioon): Kas mitte mingit sõnnikuhooldat ei kavandata farmi juurde? Aga kuidas on sellega, et seadus nõuab ka siis, kui viiakse käitlemisele, ühekuu mahutamiseks sõnnikuhooldat.

Jaanus Marrandi: Esiteks on sealsamas olemas kõrvalolev sõnnikuhooldla, kuhu mahub 600 lehma 8 kuu sõnniku.

Krista Rüüt: Te mõtlete vedelsõnnikut?

Jaanus Marrandi: Jah.

Krista Rüüt: Ma mõtlesin tahesõnnikut.

Jaanus Marrandi: Aga tahesõnnikut seal põhimõtteliselt ei teki.

Krista Rüüt: Ma sain aru, et vasikalaudas tekib.

Jaanus Marrandi: Jah, vasikalaudas, mis tekib, selle me tõstame koheselt traktori peale ja viime biogaasijaama. Biogaasijaam mahutab 11 000 m³. Keegi pole öelnud, et sõnnikuhooldla peab asuma farmi juures. See võib asuda ka eemal. Anname sõnniku üle teisele ettevõttele, milleks on OÜ Oisu Biogaas. Seal on olemas 11 000 m³ mahuteid, mis mahutavad vedel, natukene paksemat, igasugust sõnnikut. Tegelikult me nimetame seda siis sõnnikuhooldlaks. Keegi ei ole väitnud, et sõnnikuhooldla peab asuma lauda kõrval.

Elar Vulla (Keskkonnaamet): Loomapidamishoone juures peab olema.

Jaanus Marrandi: Sõnnikut võib panna ka mujale. See on bürokratlik lähenemine.

Elar Vulla: See on mingis mõttes ennetus. Kui see biogaasijaam ei saa näiteks vastu võtta.

Jaanus Marrandi: Selleks ehitatakse lisaks üks 15 000 m³ lägahoidla. Sellesama biogaasijaama ettevõtte raames. Tegelikuses lubatakse praegusel juhul sõnnikut ladustada sõnnikuaunas põllul. See võib olla kilomeetri, 2-3 kilomeetri kaugusel.

Krista Rüüt: Nõuetele vastavas aunas.

Jaanus Marrandi: Jah, nõuetele vastavas aunas. Põhimõtteliselt on lubatud. Kui me räägime sellest, et me viime tahke sõnniku, või praktiliselt sügavallapanu koheselt ära. See ei ole olukord, mis tekitaks keskkonnaohtu.

Krista Rüüt: Jah, aga paraku see, mida nimetasite bürokraatiaks on meie Eesti riigi seadus.

Jaanus Marrandi: Me nimetame selle siis nii, et me anname selle sõnniku üle teisele ettevõttele.

Krista Rüüt: See tähendab, et te ei kavatse ühe kuu mahtuvusega hooldat teha? Sellega tekib teil edaspidi probleeme.

Ain Aasa (Kabala Agro OÜ): Siin on erinevad arusaamad. Meil on olemas. Tahesõnnikuhooldla jääb alles ja laguun jääb alles. Kogu meie ettevõtte grupp, Estonia, Kabala kokku, kogu sõnnik on võimalik ära ladustada.

Krista Rüüt: Väidate, et ka Estonia sõnnik?

Ain Aasa: Kõik kokku. Me oleme biogaasijaama ehitusega teinud rehkendusi igasuguselt.

Jaanus Marrandi: 11 000 m³ mahub biogaasijaama lägahoidlasse, mis sest, et on teine ettevõtte, aga 60% sellest ettevõttest kuulub osaühing Estoniale ja selle ettevõtte äriplaani alus on see, et ta saab nende ettevõtete läga ja sõnnikut kasutada. Seda ei saa niimoodi käsitleda, et see on mingisugune riskiolukord.

Krista Rüüt: See on siis väga hästi.

Jaanus Marrandi: Toon veel need mahud ette: Kabalas on 15 000 m³ laguun, 34 000 m³ on Kõrtsi lauda juures laguun ja ehitatakse juurde 15 000 m³ laguun Tännassilma külasse. Seal on ka ehitus praktiliselt poole peal.

Krista Rüüt: See jääb nüüd küll teemast kõrvale, aga sama teema Kaasiku, Hiie, Metsaküla. Täpselt seesama teema.

Jaanus Marrandi: Need teemad ju haakuvad. Mäletatavasti on meil pooleni keskkonnamõju hindamise protseduur ühe lüpsilauda osas. Sinna me ju plaanime ehitada täpselt samamoodi lägahoidla. Me arvestame kõigi nende läga kogustega nii lüpsiloomalaudas kui ka planeeritava noorloomalaudas. Me oleme teinud taotluse kahe alternatiivi peale. Nendes kohtades, kus on täna laudad olemas. Metsaküla ja Taikse on tehtud alternatiivideks. Emba-kumba ehitame lüpsilauda või ehitame noorloomalauda. Mõlemasse on planeeritud ehitada ka lägahoidlad. Seal ei ole planeeritud 8 kuu hoidlat, sest on arvestatud 15 000 mahuga, mis tuleb täiendav laguun ja on arvestatud ka selle 11 000 mahuga. Need hoidlad on ju arvestatud igale poole.

Krista Rüüt: Sel juhul, kui sõnnik läheb käitlemisele ei olegi tähtis, et ta 8 kuud mahutab. Aga ta peab iga farmi juures olemas olema vähemalt ühe kuu mahutavusega. Niisama informatsiooni mõttes ütlen seda, et kui satute PRIA kontrolli alla, siis see on nõuetes sees. Teile teadmiseks.

Jaanus Marrandi: Kordan veelkord. Seoses uue lüpsifarmi ehitusega, emba-kumba asukohta, kas Metsakülasse või Taiksesse. Mõlemas asukohas on olnud 30 aastat farmid. Paremat asukohta on väga raske leida. Kas ühte tuleb noorloomalaut ja teise lüpsilehmalaut või vastupidi. Mõlemasse kohta oleme planeerinud ehitada ka sõnnikuhooldlad. Mis toob endaga kaasa selle, et lüpsilaudana lõpetab oma tegevuse Hiie ja Kaasiku farm.

Krista Rüüt: Ja millena nemad edasi tegutsevad?

Jaanus Marrandi: Kas nad tegutsevad üldse farmina. Kogu logistilisest plaanist üks osa on see Kabala farm siin, osa noorloomi kasvatakse teenusena üles siin. On vajalik ehitada üks noorloomafarm, kas rekonstrueerida Metsakülla või Taiksesse ja emba-kumba üks lüpsilaut. Sellega on kogu investeeingu programm täidetud. Mis tähendab, et kõik noorloomad, lüpsilehmad asuvad renoveeritud või vastset uult ehitatud nõuetele vastavates lautades.

Krista Rüüt: Väga hea, seda ma teada tahtsingi. Aitäh.

Kaupo Heinma: See teema on keeruline. Siin on lahenduseks see, et näiteks vasikate puhul on võimalik, et sügavallapanu ja üks kuu mahutab ära.

Krista Rüüt: Jah, see on see, kui sügavallapanu mahutab selle 8 kuu sõnnikukoguse. Kui ei mahuta, siis ainult sel juhu peab olema 1 kuu mahutavusega hoidla. See aga on ainult siis kui on sügavallapanu.

Kaupo Heinma: Teine on see keeruline küsimus, et loomakasvatushoone juures, et mis on juures. Mis on vahe? See võiks olla seaduse juures.

Krista Rüüt: Siis tuleks teha ettepanek.

Jaanus Marrandi: Juures saab olla, kui räägime Kaasiku ja Hiie farmist, siis juures on linnulennult kilomeetri kaugusel.

Osaleja: See peab olema juurdekuuluv.

Jaanus Marrandi: Me võime ju selle ära näidata.

Kaupo Heinma: Siin on see, et kui võtta loomakasvatushoone PRIA mõistes. Ma kunagi tegin projekti, kus käisin Järva, Lääne-Viru ja Jõgeva maakondades. Käisime kokku 250 farmi läbi ja vaatasime, kuidas sõnnikut käitlevad. Siis mõne puhul tuli välja, et on farm ja kahe kilomeetri

kaugusel on ka farm ja need on kõik ühe ja sama põllumajandushoone koodiga farm. Ja siis kui defineerida, et loomakasvatushoone juures, siis ongi.

Jaanus Marrandi: Ma võin antud juhul öelda, et Kaasiku farm on ühe numbriga Kõrtsi farmiga. Linnulennult kilomeetri kaugusel on 11 000 m³ mahutav biogaasijaam. Me võime ju selle nimetada Kaasiku farmi sõnnikuhoidlaks.

Jaanus Roosileht: Ma tahtsin seda küsida, et midagi nagu ei klapi jutus. Jutt oli see, et sõnnikuhoidlad rekonstrueeritakse. Nüüd tuleb välja, et ei rekonstrueerita. Midagi juurde ei ehitata.

Jaanus Marrandi: Põhiosa laudast hakkab olema restpõrandatega laut, kus on pumplad ja kus läga voolab ning pumbatakse kolmandasse pumplasse või sellisesse mahutisse, kust see ära viiakse. On ka võimalus pumbata sinnasamma suurfarmi lägahoidlasse. Kui on rike, kasvõi biogaasijaamaga, siis on võimalik sõnnikut pumbata sinnasamma laguuni, mis seal kõrval on. Aga üldjuhul, juba homsest alustatakse vedu biogaasijaama. Homsest päevast alustame lägavedu siitsamast Kabala farmist. Tegelikuses viiakse suletud pumplast, kust ei pääse õhku midagi, viiakse läga minema. Tagasi tuuakse digestaat rohkem kui kuu aja pärast. See ei ole kindlasti võrreldav kevadise läga laotamisega.

Jaanus Roosileht: Sain õigesti aru, et noorloomade läga veetakse püttidega?

Jaanus Marrandi: Jah.

Jaanus Roosileht: Aga mismoodi veetakse vasikate allapanu?

Jaanus Marrandi: Seda veetakse käruga. Tänapäeva seisuga on sinna planeeritud kõige väiksemad vasikad, kuni kahekuused, neid on 70 tükki. Tahkesõnniku kogused, mis hakkavad sealt tulema ei ole väga suured kogused. Kes loomakasvatusega tegelevad teavad, et vasikatel on see üsna põhune. Virts voolab sealt ära lägakanalitesse. Põhimõtteliselt on tegu põhuga ja paksu osaga. See viiakse ära traktori haagistega.

Jaanus Roosileht: Kui me räägime keskkonnamõju hindamisest, siis täna on selline seis, et Oisus on ka laudad ja elukeskkonda on need lauda väga märgatavalt halvendanud. Kuidas seda mõõdetakse, kaardistatakse seda olukorda? Näiteks tänase ja tuleviku fooni. Kas on võimalik üles seada mingeid automaatseid mõõtmisjaamu, mis kaardistaks selle? Eelmine kord näidati tuulteroosi ja seda võimalikku mõju. Kui mõju öeldakse tund üks kord aastas, kuidas seda mõõtmist sooritatakse? Kuidas on võimalik öelda, et tegelikult on elukeskkond läinud märgatavalt halvemaks, kuidas on võimalik seda fikseerida? Inimene, kes igapäev käib laudas, tema harjub ära. Aga see, kes peab elama, see kes õhtuti ei saa pesu välja panna ega õue peal toimetada, kui kell 8 õhtul ammoniaagi läks selga tuleb. Kuidas seda kavatakse kaardistada, kuidas on võimalik seda mõõdistada? Ja miks me peaksime seda taluma? Ettevõttel on ju suur huvi toota kõike võimalikult odavalt.

Jaanus Marrandi: Ma ise elan ka Oisus. Selles mõttes ka võib-olla linnulennult kilomeetri kaugusel aga ma ei ütleks, et elukeskkond on märgatavalt halvenenud. Minu enda tädi elab sealsamas lauda juures üle põllu. Käin sageli külas, lapselapsed jooksevad seal. Ma ei ütleks, et seal on elukeskkond märgavalt halvenenud. Jah, on mingisugune periood, kus veetakse läga. Ma ütlen, et niisugust lägavedu niisugusel kujul kindlasti tulema ei hakka. Vedama hakatakse mitte läga vaid digestaati. Digestaat on materjal, mis on biogaasijaamast läbi käinud. Selles mõttes laguuni, Kõrtsi lauda laguuni ja Kabala lauda laguuni tuleb tagasi digestaat, mitte sõnnik. Niipalju kui mina olen uurinud, siis haisu moment on väiksem. See on üks külg. Teine külg on majanduslik mõte. Kui keegi oskaks öelda, kuidas on võimalik maal loomi pidada nii et haisu ei tuleks. Tegelikuses ei ole see võimalik. Ja kuidas pidada, et see ka majanduslikult kasulik oleks. Mingi osa haisust käib maaelu juurde. Samamoodi võib öelda, et Paldiski maanteel Tallinnas on pidev süsihappegaasi ving üleval. Mitte kellelegi see ei meeldi. Mäletad 2008 oli suur vaidlus, kas seda lüpsifarmi teha või mitte. Koguti allkirju. Tegelikuses on farmis saanud

tööd kokku üle 20 inimese. Oletame, et kui seda farmi siin ei oleks, siis kus need 20 inimest töötaks? Kui seda farmi poleks siia teha saanud, siis me poleks seda siia ehitanud.

Jaanus Roosileht: Kui palju seal Kabala inimesi töötab?

Ain Aasa: Enamus.

Jaanus Marrandi: Kabala Agros töötab kokku 22 inimest pluss siit käib osaühing Estoniasse tööle kuskil 10.

Ain Aasa: 2 inimest käib Estoniast.

Jaanus Marrandi: Seesama farm on investering siia piirkonda. Seesama farm lüpsab täna 2 korda samapalju piima kui siin kunagi kolhoosi ajal lüpsid 1300 lehma. Täna lüpsab 600 samapalju. Väga palju kurdetakse, mis Kabalas head on, et siin on väga paha ja inimesed lähevad ära. Kabala farm on suve läbi Eesti 3 produktiivsema farmi hulgas. Kui küsida, mis on Kabalas hästi tehtud, siis see farm on hästi tööle hakanud ja see on Kabala inimeste töö.

Jaanus Roosileht: Küsimus oli kontsentratsioon. See, milleks luba taotlete on kontsentratsiooni tõstmine, loomade arvu tõstmine mingisuguses pindalaühikus. See õhku paisatav ammoniaagi hulk, mis on enam-vähem konstantne, sõltub kuidas annab seda ammoniaaki siduda, sõltub väga palju tehnoloogiast. Tänapäev on tehnoloogia, mis ei seo seda ammoniaaki, eriti kui seda kraami liigutatakse, kui on laguunide tühjendamine.

Jaanus Marrandi: Kordan veel, et tänases variandis on olukord teistsugune. Ei teki lauta, mis on avatud, nn külmlaut, vaid tekib laut, mis on soelaut, kus on restpõrandad, kust materjal kukub läbi restide koheselt alla. Loomad on avadega põranda ja sõnnik kukub sinna alla ja seetõttu on see erinev tehnoloogia kui see, millest sa räägid. Teine küsimus, kus räägid tänasest tehnoloogiast ja sõnnikuveest, siis kordan veelkord. Küsisin raamatukogu töötajalt, mitmel päeval nädalas on Kabala külas olnud terav haisu probleem. Ta ütles, et võib-olla 5-6 päeval on tõesti raske. Tänapäeval niisugust sõnnikuveedu nendest laguunidest toimuma ei hakka. Digestaat on teistsugune materjal kui läga. Kindlasti osa sellest haisust on ära seotud. Tehnoloogia poolest on erinev olukord.

Jaanus Roosileht: Me räägime 600 kohalisest lüpsilehmalaudast. Kas see läga läheb ka kõik biogaasijaama?

Jaanus Marrandi: Loomulikult.

Jaanus Roosileht: Kui laudas tekib läga, siis pump lükkab selle laguuni.

Jaanus Marrandi: Ei lükka laguuni. Sinna on ehitatud pumpla. Pumpla on maa-alune. On ehitatud 3 pumplat. Seal on 3 noorloomalauta reas. Kahe lauda peale on 1 pumpla, ühe lauda jaoks on eraldi. Nendes pumplates, kust restpõrandatest valgub kanalisse läga, seal pumbatakse pumplatesse. Pumplatest maa-aluseid torusid pidi kolmandasse pumplasse, kuhu tuleb ka lüpsilaudast läga. Mahuti on maa-alune, sinna mahub kolme päeva läga niisama. Vajadusel on ühte siibrit liigutades võimalik pumbata otse laguuni. Kollase plekiga on üle löödud pumpla hoone, mis on maa-alusele hoidlale peale ehitatud. Läga põhimõtteliselt õhuga kokku ei puutu. Läga veetakse seal ära ja tuuakse tagasi kuu aega biogaasijaamas käärinud digestaat. Digestaat lastakse selle pumpla teise kambrisse.

Jaanus Roosileht: Kas seda veetakse ka pütiga?

Jaanus Marrandi: Loomulikult. Lastakse teise kambrisse ja digestaat pumbatakse sealt laguuni. Laguunis hakkab olema digestaat, ehk käärinud materjal, mis on keskelt läbi kuu aega käärinud. Metaan on välja võetud. Senini praktiline kogemus puudub, aga vesteldes erinevate asjatundjatega, siis on väide selline, et see haiseb vähem.

Jaanus Roosileht: Seda võiks sellest loota, aga kui on restpõrand ja kasutustele on ventilatsioonikorstnad otstesse peale ehitatud. Ammoniaaki ju miski otseselt ei seo.

Jaanus Marrandi: Ammoniaaki sisaldab uriin. Uriin kukub eriti hästi restist läbi. Materjal liigub peamiselt mööda lägakanaleid maa-all. Ventilatsioon peab muidugi olema. See on oluline juba loomade mikrokliima seisukohalt. Ma julgen küll öelda, et nende loomade arvu poolest, kui võtame loomühikud, siis on selline rehkendus, et üle 6 kuused noorloomad rehkendatakse 0,55 loomühikut lehmaga võrreldes. Mis tähendab tegelikult seda, et nad annavad täpselt poole vähem sõnnikut kui lehmad. Kuni 6 kuused on 0,25 loomühiku koefitsiendiga. Loomade kontsentratsioon või arv saab olema loomühikutes väiksem kui numbrites. Kas neid peaks niipalju kontseptsiooni või peaks neid panema veel rohkematesse farmidesse, siis muidugi võiks panna. Alati on küsimus, missugune on majanduslik võimekus neid üleval pidada. See ei ole ainult Eestis nii. Näiteks Saksamaal konsulteerides sellesama farmide ehitajaga, kes on selle Kabala farmi kontseptsiooni autor. Tal on firma, milles on koos nii veterinaarne kui loomakasvatustlik kui ehituslik inseneri pool. Nendega konsulteerides uute farmide ehitamise osas, siis nende seisukoht oli üsna selge. Saksamaal, kus on 3 korda tihedam asustus, siis alla 1000 loomalise lüpsifarmi ei ehita mittekeegi. Olles kevadel Hollandis, kus seistes ühes kohas asulas, on nägemisulatuses 5-7 farmi, milles igaühes on vähemalt 200 looma. See on loomapidamissuundumus terves maailmas. Meie huvi on vähendada võimalikku mõju. Olematuks ei ole seda võimalik teha. Rehkendus, need sinised rõngad, need on tehtud ikkagi sõnniku peale või läga peale, aga mitte digestaadi peale.

Jaanus Roosileht: Elame-näeme. Eelmine kord, kui siin kõva lööma oli, siis ei saa öelda, et nad ei olnud põhjendatud. Kui on väljas miinus 25-30 kraadi, kuidas see tehnoloogia sellises olukorras on suuteline toimima? Soojas laudas sõnnik liigub kinnises süsteemis, siis ehk ei saa ära külmuda, aga kuidas toimib pütiga vedu sellises olukorras?

Jaanus Marrandi: Seda ei veeta tundide kaupa. Seda veetakse täpselt nii nagu Kabalast Oissu. Need hoidlad on soojustatud ja ma arvan, et ei külmu ära. Mis aga puutub sellesse, et oli või ei olnud õigustatud see lärmi löömine. Kabala külas on 2000 töökohta. Kui küsida, mis on 2 täiendavat töökohta või küsida, mis on siis muud töökohad siin Kabalas, kus pole väga palju töökohti. Kui küsida, mida Kabala inimesed hästi oskavad teha, siis ütlen veelkord, et 600 lehma pidamine farmis, mis on oma tootmisnäitajalt Eesti poel üldse kehva. Seda teevad Kabala inimesed väga hästi.

Jaanus Roosileht: Ma ei taha öelda, et see laut tuleks kinni panna. Eesmärk oleks see, et võtta midagi ette selles osas, et elukeskkond ei halveneks. Ma ei saa öelda selle kohta, et midagi selles suunas tehtud oleks. Toona oli selge lubadus kõrghaljastuse kohapealt. Ka see aitaks olukorda pehmemdada.

Jaanus Marrandi: Kõrghaljastus on ju tehtud.

Ain Aasa: Kõrghaljastus tekib. Me ei saa ju siia istutada 3-4 meetri kõrguseid puid. Maantee poole pole me kõrghaljastuse lubadust andnud.

Jaanus Marrandi: kas midagi on tehtud või mitte, siis ma ütlen, et seesama biogaasijaam on ka 5-6 aastat tihedat tööd, et see investering tekiks. See investering on 5 miljonit eurot. Põhimõtteliselt see muudab keskkonnalast olukorda. See kaotab ära kõikvõimalikud sõnniku laotamised või aunade tekkimised või ladustamised põldudele. See muudab üsna oluliselt kogu seda olukorda. See tähendab ka seda, et siin piirkonnast osatakse seda väärtustada. Sellest sõnnikust tekib rohkem elektrienergiat rohkem kui see piirkond siin ise tarbib. Ei saa öelda, et mitte midagi tehtud ei ole.

Jaanus Roosileht: Mina olen suurfarmi läheduses elanud kogu oma elu ja sellist haisureostust alates sellest kui valmis külmlaut pole kunagi olnud. Otseloomulikult pole see õnneks igapäev aga suveõhtutel kell 8 kuskil õhumassid jahtuvad ja hais tuleb pläraki õue peale.

Helve Tohver: Mina elan seal taga. See virts jookseb juba minu maa peale. Pesu ma pesta ei saa. Ma iga päev elan selle sees. Külalised küsivad, kuidas sa saad siin elada. Ma andsin maa rendile.

Osaleja: See kõik tuleb silohoidlast.

Jaanus Marrandi: See on kindlasti probleem. Sellega tegeletakse.

Krista Rüüt: Puurkaevu ümbrus? Selle leidsime meiegi.

Jaanus Marrandi: Seal on vana silo, mis tuleb ära likvideerida. Farmikompleksi ehitamisega kaasneb ka heakorrastamine.

Osaleja: Seda ei saa ära koristada. See on suur tiik.

Jaanus Marrandi: Kui see on madal koht põllu peal, siis on selge, et kui sinna sajab vihma, siis sinna madalasse kohta kogunebki.

Krista Rüüt: See pole puhas vesi.

Jaanus Marrandi: See pole puhas vesi, aga allikad tuleb ära likvideerida ja sel juhul on probleem lahendatud.

Krista Rüüt: Sellest küsimus, et millest see tekib? Kas teil ajavad kogumiskaevud üle?

Jaanus Marrandi: Ei, kogumiskaevud ei aja üle. Kogumiskaevusid tühjendatakse stabiilselt. Üks probleem on võib-olla vana silo, mis seal on.

Osaleja: Vana silohoidla alt kõik keeb üles.

Jaanus Marrandi: Ma saan aru, et see on lubamatu olukord. Veame sealt silo ära nii kiiresti kui jõuame. Ausalt öeldes on meil plaan seal kogu asja kordategemine.

Helve Tohver: Siis teie pumbamaja ümbrus. Seal on nii kõrge rohi ja kole.

Jaanus Marrandi: Sellel aastal on pool sellest maast niidetud.

Helve Tohver: Sealt ei ole üldse.

Osaleja: Tee, mis läheb lauta, teiselt poolt seda.

Jaanus Marrandi: Kui me selle ehituse seal valmis saame, vaja on ka söödakuur korda teha, siis muudame selle alla ikka korralikult niidetavaks. Sel aastal oli ala oluliselt suuremalt niidetud, kui enne.

Helve Tohver: Ma pole veeproove viinud. Ma ei tea, mis seal on. Kui ma talu pidasin ja rootslastega olin, siis nemad võtsid veeproovid ja siis oli korras.

Jaanus Marrandi: ma tean, et veeproove võetakse laudast stabiilselt. Joogivesi on laudas praegu korras.

Osaleja: See sodi on linnulennult 150 meetrit kaevuni. Kes garanteerib, et see ükskord ei riku kaevu ära.

Jaanus Marrandi: ma räägin, et me veame selle sealt ära. Veeproove on sealt võetud stabiilselt koguaeg. Ka praegu oli vesi korras.

Osaleja: ma tahaks tõesti elus veel näha, kui ma elan nii kaua. Juba 10 aastat lubavad seda vedada.

Jaanus Marrandi: Ma arvan, et küsimus ei ole mitte 10-s aastat vaid see farmikompleks on seal aastast 1970, 40-50 aastat. Võrreldes selle aegade, kui need vahed olid kõik silo täis, siis usun, et see asi saab oluliselt paremaks.

Jaanus Roosileht: Kas need küünid ja kaalumaja lähevad ka sinna sisse? Kõik renoveeritakse?

Jaanus Marrandi: Kaalumaja läheb lammutusse. Söödaküün tahab kordategemist. Ega ettevõtetus pole lihtne asi. Meil on väga suured probleemid. Täna räägime, et ehitame ühe lauda ja teise lauda, miljon siia ja miljon tänna. 2009.a oli üsna suur kriis, siis oli meie ettevõttel aasta

kahjum 16 miljonit krooni. Siis oli teema selles, et hoida nina kuidagi vee peal, et inimesed saaksid palka. See puudutab sadu perekondi siin Türi vallas. 2010.a suutsime tulla pluss-poolle. 2011.a suutsime teenida ja saada maksetega graafikusse ning suuta sinnamaani minna, et saaksime hakata midagi plaanima. 2011.a suvel hakkasime plaanima sedasama Kabala lauda ehitust ja teisi ehitusi. Tänavu, 2012.a, on võimalus investeerida. Kui meil on võimalus investeerida, siis peame seda aega ära kasutama. Minul näiteks on väga kehv kuulata, kui inimesed mõtlevad, et see on inimeste piinamiseks tehtud asi. Midagi ei ole teha. Pole teisi variante, kuidas loomi pidada.

Jaanus Roosileht: Meil ei ole mõtet üldse kokku tulla, kui meil ühtegi küsimust pole.

Jaanus Marrandi: Ega ma selles mõttes ette ei heitnud. Ma olen nendel koosolekutel aasta vältel käinud mitu tükki. See on laiem küsimus, kui ainult hais. Eks minagi aeg-ajalt koduaias tunnen õhtuti väikest haisukest. Aga ma ei ütle, et mul ükski liha grillimata oleks jäänud. Ega mu tädi, kes samas koolimaja vastas elab. See on alati selline tunde küsimus.

Osaleja: Muld on lükatud hunnikusse põllu peale.

Jaanus Marrandi: Kogu see muld, mis on ehituse käigus tekkinud tuleb laiali lükata ja ära tasandada.

Osaleja: Kas seal tamme all on ka mingi hoidla või kogumiskaev? Buldooserijuht ütles, et ta ei tohi sinna sõita.

Jaanus Marrandi: Mina küll ei tea, mis seal on. Seal ei ole mingisugust hoidlat.

Elar Vulla: Taotluses on eraldi tehnoloogiline reovesi ja olmereovesi. Tehnoloogiline juhitakse vedelsõnnikuhoidlasse ja olmereovesi biopuhastisse. Siin ei ole kumbagi reovett iseloomustatud. Veeseaduse järgi tuleb kõik reovesi puhastada ja on üks reovesi, seadus ei lahuta seda. See jäi ka Taikse KMH puhul silma

Kaupo Heinma: Traditsiooniliselt on lähtunud sellest, et tavaliselt on eristatud munitsipaalreovesi ja tööstusreovesi. Üks mõte, miks neid peaks lahus koguma: pesuvesi on tehnoloogiline reovesi ja on veel olmereovesi. Olmereovett ei tohiks suunata sõnnikuhoidlasse, seda ei tohi pärast laotada, sest seal võivad olla haigusttekitavad bakterid. Tervisekaitseamet on kunagi sellise kirja kirjutanud, kus seda ei tohiks teha. See tuleneb sellest, et inimene on lihasööja ja tal on mikrofloora teistsugune kui loomadel. Sõnnikumäärus, mis defineerib sõnniku, seal on öeldud, et sõnnikus ei tohi olla haigustekitavaid baktereid. Selles mõttes on ta ajalooliselt eristatud. Veeseadus ütleb jah, et saasteainete kontsentratsioon on suurem kui lubatud.

Elar Vulla: sellisel juhul ma tahaks, et tuleks välja, mida see tehnoloogiline reovesi sisaldab. Kas sinna läheb ka udara test, või mis aineid pesus kasutatakse.

Kaupo Heinma: See, et millistest protsessidest tuleb. See on jah ajalooline põhjus. PVT ütleb ka, et reovesi, mis tekib, et selle võiks suunata reoveehoidlasse. Erisust ei tooda.

Elar Vulla: See on paljudes põllumajandusettevõtetes.

Kaupo Heinma: Iseenesest keskkonnakaitseliselt on mõistlik see suunata põllu peale. Me toome selle rohkem lahti. Seal on ka defineerimise küsimus, et on pesuvesi, mis on otseselt seotud põllumajandustootmisega ja läheb sõnnikusse ning reovett vahepeal ei teki.

Elar Vulla: Mõistet pesuvesi ei sisaldu veeseaduses. Kui ei vasta joogivee või puhastatud vee nõuetele, siis ta ongi reovesi.

Kaupo Heinma: Aga kui juhitakse otseselt sõnnikuhoidlasse, öelda, et on ühine protsess ja seal ta lõppeb, siis võib öelda, et see kõik on kokku sõnnik. See on defineerimise küsimus. Arvan, et peaks lähtuma mõttest. Kas ta on ohutu ja kas võib põllule sattuda.

Jaanus Roosileht: Kui see käib läbi biogaasijaamast. Millised on temperatuuri?

Jaanus Marrandi: Biogaasijaamas on käärimise temperatuur 38 kraadi.

Kaupo Heinma: Muidu on reoveesette osas nõutud, et üle 60 kraadi läheks. Kui kellelgi tekib küsimusi, meie kontaktid on olemas ja meiega võib alati ühendust võtta. See on mõistlikum, kui oodata avaliku aruteluni. Tegelikult enamus asju on enne räägitavad ja igal asjal on taga põhjendused.

Jaanus Roosileht: See niiöelda abstraktne arutelu haisu kohta. Kui keerulised või kui kallid on tänapäeval seadmed, detektorite võrk, mille järgi saaks öelda, et vot nii paljudel päevadel ja nii paljudes hulkades. Saaks võrrelda, et kui tundliku ninaga tunneb, et mis ta siis arvuliselt on. Kas sellist asja on võimalik teostada või on praktiliselt kallis. Siis ei oleks ka suvalist vaidlust.

Elar Vulla: Seda asja saab siis uurida. Välisõhu seire on hetkel veisekasvatuses Järvamaal ette nähtud ühel ettevõttel. Selle mõõtmised tegi korraka ära taotlemise hetkel ja see üks mõõtepäev läks 3600 eurot. Seireks on see liiga kallis aga tõenäoliselt võib siia vähemalt üks mõõtmise peale tulla.

Jaanus Roosileht: Otse loomulikult ei ole see igapäevane probleem. Näiteks suveõhtutel kella 8 paiku on see kõrge kontsentratsioon päris mitmeks-mitmeks tunniks. Mingil hetkel jälle klaarib õhu ära.

Jaanus Marrandi: Ma ütleks, et see on pigem loomapidamise lõhn, mis puhub läbi lauda. See ei olegi niivõrd ammoniaagi.

Jaanus Roosileht: Ta ei ole puhas ammoniaak. Ta ei ole nii terav.

Krista Rüüt: ütlen, et Eestis ei ole toimunud lõhna nuusutamise protsess. See aeg, kui kutsutakse grupp kokku, see ei saa juhtuda tundidega. Inimesed tulevad Eesti erinevatest otsadest. Seda pole realselt kordagi toimunud.

Kaupo Heinma: Mõõtmistega on jah nii. Üks on püsिमõõtmise jaam. Ma ei taha ütelda, et see ei oleks oluline. Kindlasti võiks teha. Aga, et panna ühe farmi jaoks üks püsiseade, siis ükski farm ei suuda võrrelda sellise käibega, kellel on sellised seadmed, näiteks Muuga sadam.

Jaanus Marrandi: Küsimus on, et mis selle teadmisega peale hakata?

Jaanus Roosileht: Ma ei ole nõus väitega, et ei ole haisu.

Jaanus Marrandi: Seda, et haisu ei ole, seda ei ole keegi öelnudki. Küsimus on selles, kui suur on probleem. Näiteks käies ringi näiteks Hollandis, kus terve maa teatud perioodidel haiseb.

Jaanus Roosileht: Küsimus on selles, et millised on need meetmed, et olukorda...

Jaanus Marrandi: ma olen 10-15 minutit rääkinud, missugused need meetmed on, mismoodi me saame seda haisu vähendada. Turboseina vahele ei ole võimalik organiseerida. Farmi tehnoloogia restpõrandatega on kindlasti selline tehnoloogia, mis minimaliseerib kogu haisu teemat. Kogu biogaasi jutt. Ma arvan, et see ka igal juhul minimaliseerib seda haisu.

Jaanus Roosileht: Mis selle digestaadi keskmine tihedus tuleb?

Jaanus Marrandi: Ta on veelavam kui läga.

Jaanus Roosileht: Et tal on küllaltki kõrge veesisaldus?

Ain Aasa: Kuski 4-4,5% on tahket ainet.

Jaanus Marrandi: Vedamine Oisusse ja tagasi ning siis veel põllule ka. Transpordi osa siis protsessi kasvab?

Ain Aasa: Jah, kasvab küll.

Jaanus Marrandi: Siit võiks järeldada seda siis, et kui meil on X arv päevi, kui käib lägaallikas, siis see tuleb korrutada vähemalt kolmega. Läheb Oisusse, tuleb Oisust tagasi, siis läheb põllule.

Osaleja: See suur masin, kes käib, kas see on siis piimaauto või lögamasin, mis seal vahet on?

Osaleja: Me sõidutame seda kolm korda, et haisu minimaliseerida.

Jaanus Roosileht: Sain aru.

Koosoleku lõpetamine:

Kaupo Heinma tänab koosolekul osalejaid ja lõpetab koosoleku.

Lisa 1. Registreerimisleht

Lisa 2. KMH programmi tutvustavad slaidid